

ДИНАМІКА ЦІННІСНИХ ТА СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

О. В. Москаленко

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
olgets@ukr.net*

В статті розглянуто особливості ціннісних та смисложиттєвих орієнтацій та їх розвиток у студентів технічних спеціальностей протягом періоду навчання у вищій школі. Визначено, що в юнацькому віці активно розвиваються такі новоутворення як, готовність особистості до самовизначення, почуття відповідальності за власне майбутнє, розвиток самоосвіти та самопізнання, тобто вирішення питання ідентичності в професійній сфері, у сфері сімейних відносин і в особистісному розвитку.

Для визначення особливостей побудови ціннісної структури студентів технічної спрямованості вибрано адекватні діагностичні методики, а для опрацювання та подання отриманих результатів застосовано критерій Стьюдента та метод кластерного аналізу.

З'ясовано, що найбільш пріоритетними цінностями для студентів є цінності досягнень та особистісні або престижно-егоїстичні цінності, які зберігають своє домінуюче значення. Найнижчі показники отримали цінності суспільно-соціальні, які певною мірою набувають значення для студентів, що обумовлено потребою встановлення соціальних зв'язків та усвідомленням вітальних цінностей. Деякі показники свідчать про наявність суперечностей та внутрішніх конфліктів особистості і демонструють розвиток «Я-образу» особистості студента.

Дослідження смисложиттєвих орієнтацій студентів показало, що у студентів початкових курсів при певному рівні осмисленості життя, існує проблема наявності мети в житті, а також невіра у власні сили, щодо контролю власного життя, яка зміцнюється та зростає у випускників і виявляється в усвідомленості сутності власного існування, відповідальності та цілеспрямованості.

Ключові слова: ціннісні орієнтації; смисложиттєві орієнтації; розвиток особистості; технічна спеціальність; цінності.

DYNAMIC OF VALUES AND SENSE-LIFE ORIENTATIONS OF STUDENTS OF TECHNICAL SPECIALTIES

O. Moskalenko

*National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
olgets@ukr.net*

The article describes the characteristics of the value and life orientations and their development of students of technical specialties within a period of study in high school. It was determined, that in adolescence such new forms, as willingness of individual to self-determination, sense of responsibility for the own future, self-learning and self-knowledge, solution of the problem of identity in the professional sphere, in the sphere of family relations and personal growth are actively developing.

To determine the value of building structure features of technical students we selected adequate diagnostic methods, and for the processing and presentation of the results applied Student's t-test and cluster analysis.

It was found, that the highest priority values are the values to students achievements and personal prestige or selfish-values that retain their dominant. The lowest rates took social and social values, which to some extent emerge for students by the need to establish social ties and knowledge of vital values. Some indicators show the existence of contradictions, inner conflicts of personality and demonstrate the development of "Me-image" of student's individuality.

Research of life purpose orientations of students showed, that students at first years of their studying at a certain level of meaningfulness of life have the problem of purpose in life, and lack of faith in their own strength, to control their own life that strengthens and increases in alumni and is manifested in the awareness of the nature of their own existence, responsibility and commitment.

Keywords: value orientations; sense-life orientations; personality development; technical specialty; values.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Студентський вік є періодом активного перегляду ціннісно-духовних категорій, аксіологічної переорієнтації особистості. Характерними процесами є посилення усвідомленості, позитивізації мотивів поведінки, формування та зміцнення відповідальності, почуття обов'язку, розвиток цілеспрямованості, наполегливості, самостійності [8].

Особливостям ціннісних орієнтацій студентської молоді присвячені дослідження таких науковців, як: Н.Є. Бондар, С.О. Гурбанська, А.А. Дубровіна І.В. Козлов, І.О. Корнієнко, В.Т. Лісовський, А.М. Мордовець, К.А. Нечаєва, Є.А. Подольська, І.Г. Попова, І.А. Райгородська, З.В. Сікевич, Н.І. Стрелянова, які відмічають даний період як сенситивний для утворення ціннісно-сміслових орієнтацій як стійкої особистісної властивості, яка сприяє становленню світогляду, тобто «закладається здатність об'єктивної оцінки самого себе і довкілля, що найбільше впливає на становлення закономірностей, які згодом вказуватимуть на позицію у житті вже дорослої людини» [2, 3].

Таким чином, розвиток ціннісно-сміслової сфери особистості студента відбувається у взаємодії з основними психологічними новоутвореннями, що актуалізуються в період юності, а саме готовність особистості до самовизначення, почуття відповідальності за власне майбутнє, розвиток самоосвіти та самопізнання, тобто вирішення питання ідентичності в професійній сфері, у сфері сімейних відносин і в особистісному розвитку.

Розвиток процесу рефлексії, тобто самопізнання у вигляді роздумів над власними переживаннями, відчуттями, думками необхідний для критичної переоцінки раніше сформованих цінностей та смислу життя – можливо їх зміна та подальший розвиток. Також важливим новоутворенням ранньої юності є смисл життя, що залежить від можливих перспектив осіб юнацького віку, або ж від перспектив, які вони собі уявляють [2].

Вікові психологічні аспекти розвитку ціннісних орієнтацій описано в роботах Л.С. Виготського, В.С. Мухіної, І.С. Кона, О.Ф. Рибалко та ін [6]. Вибір цінностей на різних стадіях розвитку особистості залежить від безлічі факторів: як соціальних, так і індивідуальних. Система ціннісних орієнтацій не залишається незмінною протягом всього життя людини. Розвиток ціннісних орієнтацій відбувається одночасно з процесами адаптації, соціалізації, яка полягає у внутрішньому прийнятті цінностей та індивідуалізації як вироблення власних цінностей, смислів життя, самореалізації. Дослідження К.В. Рубчовського [7], А.В. Соколова, І.А. Щербаковой [8] переконливо свідчать, що навчально-професійна діяльність впливає на ієрархічну структуру ціннісних орієнтацій.

РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

З метою визначення сформованості ціннісних та смисложиттєвих орієнтацій студентів та їх динаміки, серед студентів 2-5 курсів технічного університету було проведено емпіричне дослідження. Особливості ціннісних орієнтацій студентів визначено за допомогою методики «Реальна структура ціннісних орієнтацій» С.С. Бубнової [1].

В результаті обробки даних з'ясовано, що найбільш пріоритетними цінностями для студентів другого курсу є такі цінності, як «Приємне проведення часу, відпочинок» і «Визнання та повага людей і вплив на оточуючих». Визначені цінності зберігають своє домінуюче значення для студентів технічного університету протягом періоду навчання від 2-го до 5-го курсів, і набувають від курсу до курсу ще більшого значення. Підвищення показників цінності «Визнання та повага людей і вплив на оточуючих», на нашу думку, є свідченням високої оцінки старшокурсниками своїх можливостей та бажання позитивно зарекомендувати себе як кваліфікованого фахівця та цілісну особистість.

На наступному місці для студентів заходяться цінності «Кохання», «Високе матеріальне становище», «Пошук та насолода прекрасним», «Допомога та милосердя до інших», «Високий соціальний статус та керування людьми». Слід зазначити, що на 3-му курсі для студентів більшого значення набувають такі цінності, як «Пошук та насолода прекрасним», «Відпочинок», «Матеріальний стан», «Пізнання нового у світі та природі людини», «Визнання та повага оточуючих». Таке зростання показників, на нашу думку, можна пояснити тим, що саме на третьому курсі студенти вже значною мірою адаптувалися до наявних умов, усвідомлюють власний соціальний статус студента, визначилися із місцем у колективі, тобто у академічній групі, у кімнаті

гуртожитку тощо, встановлено дружні стосунки, які, в свою чергу, спонукають до підтримки та допомоги референтним особам.

Деякі зазначені цінності в структурі ціннісних орієнтацій студентів технічного університету певною мірою втрачають свою пріоритетну роль. Так, динамічне зниження значення показників цінностей спостерігаються за такими шкалами, як «Пошук та насолода прекрасним», а також «Соціальний статус та керування людьми». Отримані результати можуть свідчити про те, що естетичні цінності відходять на другий план через актуалізацію майбутнього працевлаштування та занепокоєння, викликані даним питанням.

Зафіксований факт підвищення показників цінностей «Високого матеріального стану», «Кохання» та «Допомоги і милосердя» серед студентів 3-4 курсів, порівняно з 2 курсом та зниження даних показників у структурі цінностей студентів 5 курсу. Даний етап розвитку особистості можна охарактеризувати як проміжний, оскільки студенти вже адаптувалися до нового соціального середовища, усвідомили власну роль, вимоги та правила навчання і певною мірою стають більш емоційно вільними, тобто поряд оволодіння знань зі сфери майбутньої професійною діяльності, розвиток інтимно-особистісних стосунків також є необхідним для гармонійного духовного і фізичного розвитку особистості. Зниження показників пов'язано з усвідомлення студентами-випускниками закінчення терміну навчання, майбутнього працевлаштування та реалізації себе як фахівців, актуалізації потреби визначеності у житті, ідентифікації питання «Я-особистість, Я-професіонал» та взаємодії «Я-соціум», тобто пошуку свого місця та ролі у суспільстві.

Найменше значення для студентів-другокурсників становлять такі цінності, як «Соціальна активність для досягнення позитивних змін в суспільстві», «Здоров'я», а цінність «Спілкування» отримує критично низькі показники. До 5 курсу показники цінності «Здоров'я» та «Спілкування» підвищуються, що обумовлено особистісним ростом та усвідомлення значення природних, вітальних цінностей в житті людини, а також збільшенням потреби встановлення необхідних соціальних контактів та зв'язків, але, незважаючи на позитивну динаміку даних показників, їх значення залишаються досить низькими.

В результаті обробки даних методики «Реальна структура ціннісних орієнтацій» за допомогою кластерного аналізу серед респондентів було виділено 2 кластери. До першого кластеру були віднесені респонденти, які певну цінність оцінювали як пріоритетну; до другого кластеру входили респонденти, які певну цінність оцінювали як незначну.

Таким чином, більше 60% студентів пріоритетними цінностями визначили: «Визнання та повага людей і вплив на оточуючих», «Відпочинок, приємне проведення часу», «Високий матеріальний стан», «Високий соціальний статус та керування людьми».

Цінності «Спілкування» та «Соціальна активність для досягнення позитивних змін в суспільстві» більше 75% опитуваних оцінили як незначні (II кластер).

Слід зазначити, що від 2 до 5 курсу одні цінності стають для студентів більш значимими, тобто збільшується кількість респондентів I кластеру (відпочинок, приємне проведення часу, визнання та повага людей і вплив на оточуючих, спілкування, здоров'я), тобто, спостерігається позитивна динаміка, а інші втрачають своє значення. Помірно вираженої негативної динаміки зазнають такі шкали як «Високий матеріальний стан», «Пошук та насолода прекрасним», «Кохання», «Високий соціальний статус та керування людьми», причому незмінно низькою залишається цінність «Соціальна активність для досягнення позитивних змін в суспільстві».

Дослідження сформованості та розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості студента було реалізовано за допомогою методики Д.О. Леонтьєва «Смисложиттєві орієнтації особистості» (СЖО) [4].

Для аналізу результатів методики СЖО було застосовано метод кластерного аналізу для визначення рівня розвитку осмисленості життя та розподіл кількості респондентів на визначених рівнях. В результаті обробки даних було виділено 2 кластери. (табл. 1)

Таблиця 1

Розподіл респондентів на кластери за шкалою «Осмисленість життя» (у %)

Курс	I кластер	II кластер
2	36	64
3	49	51
4	51	49
5	54	46

З таблиці 2 видно, що до I кластеру, який відображає високу осмисленість життя, увійшло 36 відсотків вибірки студентів 2 курсу, а до II кластеру – 64. Дане співвідношення вказує на те, що третина респондентів, студентів технічного напрямку, усвідомлює сенс власного існування і

адекватно сприймає оточуюче середовище і себе у ньому. Даний показник значною мірою підвищується у студентів на 3 курсі, тобто кількість респондентів, які достатньо чітко усвідомлюють сенс власного існування, наближається до половини – 49 відсотків респондентів. Вже на 4 курсі високий показник осмисленості життя демонструють більша половина респондентів, що входять до I кластеру.

До 5 курсу, показник високого рівня осмисленості життя становить 54 відсотки вибірки студентів, що свідчить про їх свідоме та відповідальне ставлення до власного життя.

Шкала осмисленості життя є інтегральним показником, і тому, з метою детального аналізу за даною методикою, необхідно проаналізувати усвідомлення та збалансування сфери минулого, справжнього та майбутнього особистості студента, а також впевненість у власних силах, що відображено показниками інших субшкал даної методики (табл. 2)

Таблиця 2

Розподіл респондентів на кластери за субшкалами, що утворюють показник осмисленості життя (у %)

Курс	Ціль			Процес			Результат		
	I кл.	II кл.	III кл.	I кл.	II кл.	III кл.	I кл.	II кл.	III кл.
2	0,9	21	78,1	27	50	23	21	39	40
3	5	38	67	34	62	4	23	47	30
4	15	35	50	36	58	6	42	28	30
5	45	5	50	46	41	13	50	18	32

Згідно з оцінкою експертів, дана методика є показником актуальних смислових станів особистості. Таким чином, в результаті аналізу емпіричних даних ми можемо виокремити такі особливості.

Частка вибірки студентів технічного університету 2-5 курсів, які мають високі показники за рівнем смисложиттєвих орієнтацій, виявилася незначною, але, так як діапазон значень має досить широкий спектр, слід відмітити, що за даною вибіркою респондентів можна умовно розділити на кілька груп за рівнем (високим або низьким) показників субшкал «Ціль», «Результат» і «Процес», які власне є показниками смисложиттєвих орієнтацій особистості студента.

Респондентів з низькими показниками осмисленості минулого, майбутнього та теперішнього можна охарактеризувати як незадоволених власним життям, як минулим, так і теперішнім, відсутністю життєвої мети та загалом низькою осмисленістю власного життя.

Респондентам з високим показником результативності життя, але низькими показниками процесу та цілі, характерні такі ознаки, як незадоволеність теперішнім, відсутність бачення майбутнього і більшою мірою спрямованість в минуле, невпевненість у власних силах. Виділений клас студентів, на нашу думку, відображає характеристики особистості, яка потрапила у середовище, яке для неї чуже. Можливо, до даного класу входять такі студенти, які, через певні обставини обрали не ту спеціальність, яку хотіли. Саме тому певні спогади минулого, мрії є актуальними для даної особистості та наділяють її життя сенсом.

Респонденти з високими показниками осмисленості теперішнього і низькою осмисленістю минулого і майбутнього характеризуються як гедоністи, що живуть сьогоденням і не задумуються про майбутнє, при цьому мають схильність до афективних реакцій і емоційної нестабільності. Характерним для них є уникнення близьких емоційних стосунків, тобто нездатність до суб'єкту-суб'єктних стосунків. Такі студенти живуть теперішнім і задоволені тим, що мають зараз, але відсутність цілей у житті призводить до безвекторної, нецілеспрямованої діяльності такої особистості.

Для респондентів з високими показниками за субшкалами результат і процес, тобто осмисленість минулого і теперішнього, і низькими показниками осмисленості майбутнього характерні такі риси, як насолода сьогоденням і певними спогадами, тобто, як зазначають автори методики, «система особистісних смислів спрямована на те, щоб жити». Низькі показники за субшкалою цілей свідчать про взаємодію з об'єктивною реальністю, що характеризується адаптивними формами поведінки і проявами завищеної самооцінки даної особистості. Такі студенти виявляють певну поверховість дій і переживань, не визнають наявні проблеми та схильні до витіснення, тобто проявляють демонстративну акцентуацію характеру.

Респонденти, які мають високі показники за шкалами ціль, результат і процес, характеризуються чіткістю усвідомлення пройденого відрізка життя і оцінюють його як отриманий корисний досвід, вони задоволені своїм теперішнім і добре орієнтуються у часовій перспективі, спрямовані на самоактуалізацію та гнучкість у поведінці.

Найбільш помітну динаміку ми можемо зафіксувати у студентів від 2 до 3 курсу, так як підвищується показник цілеспрямованості життя, задоволення процесом та насиченістю життя,

тобто певна частка студентів, вже знає чого вони прагнуть, і в той же час насолоджуються власним життям сьогодні і цінують наявний досвід.

Підсумовуючи сказане вище, зазначимо, що загалом студенти технічного університету більшою мірою зосереджені на власному минулому та теперішньому, але сфера майбутнього знаходиться у стані невизначеності, тобто цільові установки на майбутнє недостатньо сформовані і невиразні. На Зкурсі показник осмисленості життя певною мірою зростає за рахунок підвищення показників цілеспрямованості та визначеності щодо теперішнього і майбутнього.

У старшокурсників показники за даними шкалами стають дедалі виразнішими і розвиненими, так, до 5 курсу більша частка вибірки студентів стає більш цілеспрямованими, мають визначені та усвідомлені плани на майбутнє, в той же час, вони позитивно оцінюють вже отримані знання та досвід і вміють цінувати і насолоджуватися сьогоденням.

Світоглядні уявлення студентів щодо можливості контролю власного життя та усвідомлення таких можливостей стосовно себе відображають показники субшкал «Локус контролю – Я», «Локус контролю – Життя».

Результати обробки даних за допомогою кластерного аналізу вибірки респондентів, студентів 2-5 курсів, за фактором локус контролю відображено у табл.3.

Таблиця 3

**Розподіл респондентів на кластери за шкалами
«Локус контролю» (у %)**

Курс	Локус контролю Я			Локус контролю Життя		
	I кл	II кл	III кл	I кл	II кл	III кл
2	1	15	84	27	34	39
3	10	29	61	32	38	30
4	18	32	50	36	40	24
5	23	36	41	41	45	14

Таким чином, з таблиці видно, що результати опитування за субшкалами «Локус контролю - Я» та «Локус контролю - Життя» є досить суперечливими, тобто, показники субшкали локусу Я переважно отримали низькі показники – значна частка респондентів знаходиться у III кластері, що є свідченням невіри досліджуваних у свої сили контролювати події власного життя. В той же час, за субшкалою «Локус контролю Життя», показники досить високі, порівняно з локусом Я – значною мірою збільшується частка респондентів, які потрапили у II та I кластери. Тобто, особистість переконана в тому, що людині дано контролювати власне життя, вільно приймати рішення і реалізувати їх

На нашу думку, такі результати можна пояснити тим, що студенти дійсно переконані, що можливість будувати і контролювати власне життя існує, але вони не досить впевнені у своїх силах, тобто не можуть в повній мірі реалізувати власний потенціал, через недостатній рівень само ідентифікації.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в результаті дослідження ціннісних орієнтацій особистості студента визначено, що найбільш пріоритетними цінностями для студентів є цінності досягнень та особистісні або престижно-егоїстичні цінності, які зберігають своє домінуюче значення у структурі цінностей студентів технічного університету протягом періоду навчання від 2 до 5 курсів.

Найменше значення для студентів-другокурсників становлять цінності суспільно-соціальні, зростання значення яких зафіксовано від 2 до 5 курсу, що обумовлено особистісним зростанням та усвідомленням ролі природних, вітальних цінностей в житті людини, а також усвідомленням потреби встановлення необхідних соціальних контактів та зв'язків.

Дослідження смисложиттєвих орієнтацій студентів показало, що у студентів 2-3 курсів при певному рівні осмисленості життя існує проблема наявності цілі (мети) в житті, а також невіра у власні сили, щодо контролю власного життя. Студенти більшою мірою живуть сьогоденням, не задумуючись про майбутні перспективи. До 5 курсу показник осмисленості життя значно зростає, що свідчить про усвідомленість сутності власного існування, відповідальності та цілеспрямованості особистості студентів-старшокурсників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бубнова С. С. Методика диагностики ценностных ориентаций личности / С.С.Бубнова. – М. , 1995. – 25 с.

2. Дубовицкая Е. А. Юношеский возраст, особенности и проблемы развития / Е. А. Дубовицкая // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій : сб. – 2010. – № 1 (11). – С. 75–78.
3. Корнієнко І. О. Особистісні цінності у структурі життєвого світу юнаків / І. О. Корнієнко // Збірник наукових праць : філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2013. – В. 18. – Ч. 1. – С. 162–172.
4. Леонтьев Д. А. Тест смысло-жизненных ориентаций (СЖО) / Д. А. Леонтьев. – 2-е изд. – М. : Смысл, 2000. – 18 с.
5. Павелків Р. В. Формування ідентичності в студентському віці / Р. Павелків, Т. Потапчук // Нова пед. думка. – 2011. – № 4. – С. 77–80.
6. Повзун В. Д. Ценностное самоопределение студентов в педагогическом образовании в условиях университета : автореф. дис. ... канд. пед. наук / В. Д. Повзун, 1996. – 22 с.
7. Рубчовський К. В. Соціалізація, освіта та ціннісні орієнтації / К. В. Рубчовський // Образованіє та соціалізація людини в сучасному суспільстві : Матеріали республіканської науково-практичної конференції, Красноярськ: КГПУ, 1997. – С. 12–15.
8. Соколова А. В. Ціннісні орієнтації пост-совєтського гуманітарного студентства / А. В. Соколова, І. О. Щербакова // Социс. – 2003. – № 9. – С. 36–48.

REFERENCES:

1. Bubnova, S. S. (1995). *Metodyka dyahnostyky tsennostnykh oryentatsyj lychnosty [Methods for diagnostics of value orientations of the personality]*. Moscow.
2. Dubovytskaia, E. A. (2010). Yunosheskyj vozrast, osobennosty y problemy razvytyia [Youth age, characteristics and problems of development]. *Visnyk Kyivs'koho instytutu biznesu ta tekhnolohij*, 3, 75–78.
3. Korniienko, I. O. (2013). Osobystisni tsinnosti u strukturi zhyttievoho svitu iunakiv [Personal values in the structure of the youth lifeworld]. *Zbirnyk naukovykh prats' : filosofii, sotsiologii, psykholohii*, 18, 162–172.
4. Leont'ev, D. A. (2000). *Test smyslozhiznennykh oryentatsyj (SZhO) [Test of life meaning orientations]*. Moscow: Smysl.
5. Pavelkiv, R. & Potapchuk T. (2011). Formuvannia identychnosti v students'komu vitsi [Forming of identity in the student age]. *Nova ped. Dumka*, 4, 77–80.
6. Povzun, V. D. (1996). *Tsennostnoe samoopredelenye studentov v pedahohycheskom obrazovanii v usloviakh unyversyteta [Axiological self-determination of students in teacher education in university]*. Extended abstract of candidate's thesis.
7. Rubchovs'kyj, K. V. (1997). Sotsyalyzatsiya, obrazovanye y tsennostnye oryentatsyy [Socialization, education and value orientation]. *Materyaly respublykanskoj nauchno-praktycheskoj konferentsyy*, Krasnoiar'sk, 12–15.
8. Sokolova, A. V. (2003) Tsennostnye oryentatsyy post-sovetskoho humanytarnoho studenchestva [Valuable orientations of post-Soviet humanitarian students]. *Sotsis*, 9, 36–48..

Стаття надійшла до редакції 22.08.2015 р.